



اسکان غیر رسمی و چالش های آن
(حاشیه نشینی / جهان چهارم)

تالیف:

علی رضا سید حیات غیب
(حیات غیب)



سرشناسه	:	سید حیات غیب، علی رضا ۱۳۳۹ -
عنوان و پدیدآور	:	اسکان غیر رسمی و چالش های آن (حاشیه نشینی یا جهان چهارم) / تألیف علی رضا سید حیات غیب.
مشخصات نشر	:	اهواز: تر آوا، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۱۹۲ ص: مصور (بخشی رنگی)، جدول.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۳۴۷-۱۷۳-۳
وضعیت فهرست نویسی	:	فیفا
موضوع	:	حومه نشینی و حاشیه نشینی
موضوع	:	Urban Life
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ۱۵ الف ۹ س / HT۳۵۱
رده بندی دیویی	:	۳۰۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۲۸۴۱۹۴



نام کتاب: اسکان غیر رسمی و چالش های حاشیه نشینی

پدیدآور: علی رضا سید حیات غیب

طرح روی جلد: های مدسنیا

ناشر: تر آوا

شماره ی نشر: ۴۱۰

نوبت چاپ: اول / ۳۹۶

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۴۷-۱۷۳-۳

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

نشر تر آوا: اهواز - کیانپارس خیابان نهم پلاک ۱۲۸

نمابر: ۰۹۱۶۱۱۳۶۷۸۵ - همراه: ۰۶۱۱-۳۳۹۰۳۷۱۴

taravapublication@yahoo.com

www.tarava.com



taravapub

حق چاپ و نشر مخصوص ناشر است.

سخن مؤلف:

طرح و کالبدشکافی حاشیه نشینی، هشدار و باز تکرار نمود فقری است که به قول جامعه‌شناسان پس از مدتی چشم‌آشنا و عادی می‌گردد و به دنبال آن کم توجهی و نهایتاً دور تسلسل فقر و جرم را به همراه خواهد داشت.

به طور کلی حاشیه‌نشینی معنای عام آن است و همه کسانی را شامل می‌شود که در محدوده‌ی اقتصاد شهری ساکن‌اند ولی جذب اقتصاد شهری نشده‌اند.

در حاشیه‌نشینی، افرادی زیادی دیده شده‌اند که فرهنگ اولیه خود را از دست داده‌اند بدین اینکه فرهنگ ثانویه‌ای را جایگزین آن نمایند این افراد در عدم برخورد فرهنگی قرار گرفته‌اند. عالمی که ساکنان آن از نظر استحاله فرهنگی بسیار آسیب پذیرند.

اعتقاد بر این است که انسان‌ها و گیاهان، فقط زمانی قادر به زندگی هنجاری بدون اختلال و جرم هستند که نوعی تعادل و توازن میان آن‌ها و محیط زیست پیرامون و در هر موقعیتشان وجود داشته باشد.

اطلاق برخی صفات ناپسند مانند جهان چهارم، سیاره حلبی، آباد، آپاندیسیت شهری، وصله ناجور، بشکه‌های باروت شهری، به هم ریختگی ساعتی و... نشان از ضرورت تمرکز محققان، مدیران کشوری و شهری، سیاستمداران کشوری و منطقه‌ای و برنامه‌ریزان اجتماعی و شهری بر ساماندهی و بهبود شرایط زیست حاشیه‌ای در جهان ایران است.

حاشیه‌نشینی از پیامدهای توسعه ناهمسو و نامتوازن در نظام شهرنشینی است. «مایک دیویس» در کتاب "سیاره حلبی‌آباد" می‌گوید: جمعیت ساکن در اطراف شهرهای بزرگ در کشور های در حال توسعه، به شدت رو به افزایش است و فقط در چین بالای ۱۹۰ میلیون و در هندوستان ۱۶۰ میلیون را شامل می‌شود.

ساکنان حاشیه‌ی شهر و یا مناطق فقیر در متن شهر، در واقع رانده شده‌های قافله توسعه‌اند.

حاشیه‌نشینی گریزی است از کاستی‌های شرایط زندگی برای رسیدن به محله مساعدتر.

ایجاد واحد های مسکن زمین‌ی و اسکان غیر رسمی در شهرداری‌های سراسر کشور و نهادهای کانون شهرها ضروری است.

در صورتی می‌توان از انبساط ذهنی و عینی پایدار سخن به‌میان آورد که برای حاشیه‌نشینان چاره‌اندیشی نمود.

هدف از نگارش کتاب کمک به ساخت بیشتر حاشیه‌نشینی، ممانعت یا کاستن از میزان حاشیه‌نشینی در آینده (پیشگیری) یا ساماندهی و ارتقای کالبدی و اجتماعی حاشیه‌های موجود است. (درمان)

علیرضا سید حیات غیب

فهرست

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه
۱۷	بخش اول: مفاهیم
۱۹	بیان موضوع
۲۹	حاشیه‌نشینی / اسکان غیررسمی
۳۱	سکونتگاه‌های بی‌ضابطه و غیرقانونی
	انواع سکونتگاه‌های بی‌ضابطه و شکل‌گیری سکونتگاه‌های غیررسمی
۳۱	غیررسمی
۳۳	تهاجم سارقان به تفت و سرچ
۳۳	تقسیم خصوصی تک‌خانه‌ها و زمین با اجازه‌ی مالک
۳۳	تصرف خزنده زمین
۳۴	الگوهای معماری و ساخت مسکن غیررسمی
۳۴	حلب شهرها یا حلبی‌آبادها
۳۴	روستاهای درون شهری
۳۵	بخش دوم: دیدگاه‌ها و مکاتب
۳۷	نظریات و مکاتب مرتبط با حاشیه‌نشینی
۳۷	نظریه‌ی مرکز جرم شناسی کرسون پاریس
۳۷	نظریه‌ی مکتب شیکاگو
۳۷	نظریه‌ی مکتب نوسازی (خرده‌فرهنگ دهقانی و فرهنگ شهری)
۴۴	شهری
۴۸	نظریه‌ی دیدگاه مسئله‌گرا
۴۹	نظریه‌ی بنیادگرا
۵۰	نظریه‌ی هدف‌گرا

- ۵۰ نظریه‌ی آنومی دورکیم
- ۵۲ نظریه‌ی و تئوری ناکامی - پرخاشگری
- ۵۲ نظریه‌ی آنومی و انحرافی مرتن
- ۵۳ نظریه‌ی خرده فرهنگ بزهکار میلر
- ۵۴ نظریه‌ی احساس محرومیت نسبی
- ۵۵ بخش سوم: علل و انگیزه‌های حاشیه‌نشینی
- غلل پیدایش مشکل مسکن و ایجاد سکونتگاه‌های
- ۵۷ حاشیه‌ای در کشورهای جهان
- ۵۸ حاشیه‌نشینی در ایران
- ۷۱ انگیزه‌ها، علل اصلی مهاجرت و ایجاد حاشیه‌نشینی
- ۷۶ پیامدها و آثار مهاجرت در مبدا و مقصد
- ۷۸ معادل‌های حاشیه‌نشینی
- ۸۱ بخش چهارم: ویژگی‌های سکونتگاه‌های غیر رسمی
- ۸۳ ویژگی‌های مناطق حاشیه‌نشینی از نگاه سیمون چپمن
- ۸۵ ویژگی‌های حاشیه‌نشینی از نگاه رینواس
- ۸۵ ۱- خصوصیات کالبدی
- ۸۵ ۲- خصوصیات اقتصادی و اجتماعی
- ۸۶ ۳- خصوصیات قانونی
- ۸۷ بخش پنجم: عمده‌ترین آسیب‌های حاشیه‌نشینی بر شهرها
- ۸۹ آسیب‌های اجتماعی
- ۹۵ بخش ششم: نظریات و راهبردها
- ۹۷ ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی
- ۹۷ نظریه‌ی انتقال فرهنگی
- ۹۸ دیدگاه تخریب و بازسازی

- ۹۹ دیدگاه خنثی و منفعل
- ۹۹ دیدگاه اصلاح طلب
- ۹۹ دیدگاه ارایه زمین بدون خدمات
- ۱۰۰ راهبرد توانمند سازی
- ۱۰۳ بخش هفتم: پیامدهای حاشیه‌نشینی
- ۱۰۵ پیامدهای اجتماعی فرهنگی حاشیه‌نشینی
- ۱۰۷ پیامدهای سیاسی - امنیتی حاشیه‌نشینی
- ۱۰۷ پیامدهای اقتصادی حاشیه‌نشینی
- ۱۰۸ به‌اشتباه نام‌ها
- ۱۰۹ مسکن نامناسب (تهدید زندگی حاشیه‌نشینان)
- ۱۰۹ ناپایداری سالی
- ۱۱۰ فقر و فقر فرهنگی
- ۱۱۳ آسیب‌های اجتماعی حاشیه‌ها
- ۱۱۴ وندالیسم و حاشیه‌نشینی
- ۱۱۹ راه‌های تعدیل و پیشگیری از وندالیسم
- ۱۲۱ نظریه‌ی پنجره‌های شکسته و وندالیسم
- بخش هشتم: راهبردهای جهانی ساماندهی معرکه‌های حاشیه‌نشین
- ۱۲۳ حاشیه‌نشین
- ۱۲۶ راهبردها و سیاست‌های مواجهه و مداخله
- سیر تاریخی رویکردهای برخورد با سکونتگاه‌های غیررسمی
- ۱۲۷ غیررسمی
- ۱۲۷ رهیافت اصلاحی
- ۱۲۸ نهادهای مرتبط با توانمند سازی حاشیه‌نشینان
- ۱۲۹ اهم راهکارهای تعدیل مشکلات اسکان غیررسمی

- ۱۳۳ بخش نهم: حاشیه‌نشینان چه می‌خواهند؟
- ۱۳۵ تنوری رضایت
- ۱۳۷ بخش دهم: پیشنهادها و راهکارها (چه باید کرد؟)
- ۱۴۱ بخش یازدهم: دستاورد سخن
- ۱۵۳ بخش دوازدهم: تصاویر

مقدمه

می‌دانیم که بر حسب آمارهای موجود فراوانی جمعیت در جهان سوم یا به بیان بهتر جهان عقب افتاده یا توسعه نیافته، بسیار بیش‌تر از کشورهای جهان اول «شمال» است. به نحوی که از هر ۴ نفر در جهان ۳ نفر در کشورهای توسعه نیافته زندگی می‌کنند. برآوردهای آماری نشان می‌دهد که نزدیک به ۸۰ درصد جمعیت جهان در کشورهای توسعه نیافته جای گرفته‌اند. تا ۵۰ سال آینده از هر ۱۰۰ نفر فقط ۱۲ نفرشان در کشورهای پیشرفته زندگی خواهند کرد، زیرا چنانکه خوزه دوکاسترو گفته است بستر تنها تفریح مردم فقیر است و حاصل آن چیزی جز جهش انفجاری جمعیت نیست. شاید یکی از دلایل عصبانیت‌ها، بی‌طاقتی‌ها، طغیان‌ها و انقلابات مسالک و عقیدتی در مقابل اساس و اصول موجود اجتماعی و ظهور نهضت‌های فکری مختلف که بیش‌تر طرد قراردادهای اجتماعی و ظهور نهضت‌های فکری مختلف که بیش‌تر طرد قراردادهای اجتماعی را به همراه خود دارد، هم‌چنین بسیاری از افسردگی‌ها، سرگشتگی‌ها، آشفتگی‌ها و اضطراب‌های روانی و نگرانی نسبت به آینده‌های مبهم و بالاخره از هم گسستگی اسباجام و شیرازه‌ی زندگی‌ها از نتایج این عدم تناسب و تعادل توزیع جمعیت در جهان باشد. اما تراکم جمعیت از یک سو و توزیع نامعادل و برنامه ریزی نشده‌ی منابع و درآمد ملی و راه‌حل‌های مقطعی و موردی نوعاً عجولانه و غیر عملی و فاقد هارمونی در بخش‌های مختلف یک محدوده‌ی جغرافیایی، حاصلش کردن جمعیت مولد کم توقع روستایی از روستاها و حرکت شتابان و مضطرب آن‌ها به سوی

شهرهاست که چون غالباً اقدامی از سر استیصال و ناگزیر از سوی مردمی است که نه مهارتشان را در شهر خریداری است و نه میدانی برای تجلی آن همه تجربه دارند. لاجرم حرکتشان پدیده‌ای را در کلانشهرها و شهرها رقم می‌زند که می‌توان از آن با عنوان «حاشیه‌نشینی» نام برد که یکی از نتایج این پدیده‌ی نامیمون بروز هنجارشکنی‌های اجتماعی و وقوع جرم است.

حاشیه‌نشینی از پیامدهای توسعه‌ی ناهمسو در نظام شهرنشینی است. بیش از ۵۰ درصد از جمعیت جهان در شهرها سکونت دارند، فضاهایی منطقه‌ای که بستری گسترده از ساختارهای خرد و کلان ارتباطی، تعارضات اجتماعی و خشونت‌های سازمان یافته را ترسیم می‌کند.

رشد سریع شهرنشینی و در نتیجه افزایش تصاعدی جمعیت شهری با مشکلاتی نظیر ازدیاد و گسترش مناطق زاغه‌ای و سکونتگاه‌های غیر قانونی و غیر رسمی با درصد بالای بی‌کاری، به وجود آمدن گروه‌های فقیر شهری و محرومیت از حداقل امکانات و خدمات شهری و در یک مفهوم کلی با فقر شهری همراه است.

فقر شهری پدیده‌ای است که از عملکرد نادرست ساختاری در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی ناشی می‌شود. قشره‌نشینان شهری برای تهیه خوراک و سرپناه برای خانواده خود به ناچار در سکونتگاه‌های غیر رسمی و محروم شهر اسکان گزیده و معمولاً به مشاغل غیر رسمی نیز مشغولند. به طور کلی تا زمانی که مناطق شهری مرکز انباشتگی مالی و اقتصادی باشند، به جذب

مهاجران از روستاها و مناطق شهری کوچک تر ادامه خواهند داد.

بدین ترتیب زمین‌های اطراف شهرها بدون هیچ برنامه و کنترلی و به طور غیر مجاز توسط مهاجران تصرف می‌گردد. شهر دارای یک آستانه جمعیتی است و هدف آن برآوردن نیازهای این جمعیت است. رشد جمعیت شهری در کشورهای توسعه یافته نظم نسبی یافته است، ولی در کشورهای در حال توسعه به علت مهاجرت‌های بی‌رویه هنوز چندان سازماندهی نشده است. بعد از جنگ جهانی دوم یکی از مهم‌ترین مسایل اجتماعی کشورهای در حال توسعه رشد و توسعه‌ی شتابان و ناهمگون شهرنشینی بوده است. به هم رسیدن رشد و توسعه‌ی شتابان و ناهمگون در پی آن پیدایش و رشد حاشیه‌نشینی، برآیند مهاجرت‌های مداوم داخلی، یعنی مهاجرت از روستاها به شهرهاست که بازتاب اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی آن رشد گروه‌ها و جوامع حاشیه‌نشینی است که در جاهای مختلف و به شکل‌های گوناگون آلونک‌نشینی، زاغه‌نشینی، کپر‌نشینی و حله‌ی آبادها و... بروز می‌کند.

مایک دیویس، در کتاب (سیاره حلیی آبادها) می‌گوید جمعیت ساکن در اطراف شهرهای بزرگ در کشورهای در حال توسعه، به شدت رو به افزایش است و فقط در چین بالای ۱۹۰ میلیون و در هندوستان ۱۶۰ میلیون را شامل می‌شود، هم‌چنین بیش از ۷۰ درصد از جمعیت شهرنشین در کشورهای نیجریه، پاکستان، اتیوپی و سودان در این مناطق سکونت دارند. در اطراف شهرهایی مانند

بمبئی بین ۱۰ تا ۱۲ میلیون، مکزیکوسیتی و داکا ۱۰ میلیون و ۷ میلیون نفر شهرهای لاگوس، قاهره، کرجی، کینشازا، برزیلیا، ساووپالو، شانگهای و دهلی در چنین محلاتی زندگی می‌کنند. در ایران هم برای نمونه از جمعیت ۲/۵ میلیون نفری مشهد بیش از یک میلیون نفر و نیمی از جمعیت شهری زاهدان، حدود ۳۰ درصد جمعیت شهری همدان در نقاط حاشیه سکونت دارند.

برآوردهای تخمینی پروژه مطالعات شهری سازمان ملل حاکی از آن است که تا سال ۲۰۲۰ میلادی (فقر شهری در جهان ممکن است ۴۵ تا ۵۰ درصد از کل جمعیت شهرنشین را شامل شود). ساکنان محلی آبادسازها که در اقصی نقاط جهان پراکنده‌اند و به فرهنگ‌های گوناگون تعلق دارند، نادر طبقه اجتماعی کره خاکی هستند که هر لحظه گسایش می‌یابند و ما را با تهدیداتی روبه‌رو کرده‌اند که مشابهی در تاریخ ایرانیت ندارد. شاید به همین دلیل بخش مهمی از (دانش شهری) جهان به موضوع حاشیه‌نشینی و اسکان غیر رسمی تعلق دارد.

مکاتب گوناگون در جامعه‌شناسی، جغرافیا، انسانی، مدیریت و برنامه‌ریزی شهری و... این پدیده را مطالعه کرده‌اند. هر چند در ادوار تاریخی دورتر هم برخی محققان نه به شکل مستقیم امروزی، اما گذرا به این پدیده توجه کرده‌اند. برای نمونه ابن خلدون در کتاب مقدمه اشاره کوتاهی به عدم توانایی اسکان تازه واردان و مهاجران در متن اصلی شهر و استقرار آنان در نقاط پیرامونی شهر دارد.